

PAPER DETAILS

TITLE: Reorganization of the Capitulary Regime: The Incident of Exequatur of the Spanish Consulate of Smyrna

AUTHORS: Yasemin TÜRKKAN TUNALI

PAGES: 115-131

ORIGINAL PDF URL: <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/345834>

Kapitülasyon Hukukunun Yeniden İnşası: İzmir İspanya Konsolosu'nun Yetki Belgesi Meselesi*

Yasemin Türkkan Tunalı**

Hacettepe Üniversitesi, Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsü, Ankara, Türkiye

* Makalede kullanılan ve İspanya Dışişleri Bakanlığı Arşivi'nden temin edilmiş belgeler, TÜBİTAK 2014 Yurtdışı Araştırma Burs Programı çerçevesinde edinilmiş olup; *İspanyol Diplomatik Kaynaklarına Göre I. Dünya Savaşı ve Millî Mücadele'de Türkiye*, Hacettepe Üniversitesi, Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsü, Ankara, 2016 künyeli doktora tez çalışmasında kullanılmamıştır.

Öz

Osmanlı Hükümeti, I. Dünya Savaşı'nın patlak vermesinden faydalanarak, 19. yüzyıldan itibaren devletin adlî, idarî ve malî egemenliğine engel oluşturan kapitülasyon rejimini, 1 Ekim 1914'ten geçerli olmak üzere tümten ilga ettiğini duyurmuştur. İlga kararını takiben Hükümet; malî, adlî vb. düzende oluşan boşlukları yeni kanun ve düzenlemelerle gidermeye yönelmiştir. Kapitülasyonlardan faydalanan tüm devletler gibi, İspanya da ilga kararına itiraz etmiş, özellikle konsoloslukların adlî imtiyazları üzerindeki haklarını saklı tuttuğunu duyurmuştur. İspanya diplomatik teşkilatının, kapitülasyonların kaldırılmasının kabulü anlamına gelebilecek her türlü hareketten kaçındığı bu dönemde; 1915 yılının Ağustos ayında İspanya İzmir Konsolosluğu ve İzmir Valiliği arasında yaşanan bir sürtüşme, İspanya'nın bu politikasını zora sokmuştur. İspanya Hükümeti; bu olay nedeniyle ilga kararını fiilen tanımak ya da Osmanlı Devleti'ndeki dış temsilciliğini kapatmak çıkmazıyla karşı karşıya gelmiştir. İspanyol diplomasisi olası bu sonuçlara karşı önlemler üretirken; Osmanlı Hükümeti ve mülki idareciler, İspanyol diplomatik teşkilatını yeni kanun ve düzenlemelere uymaya zorlamıştır. Bu şekilde Osmanlı Devleti, İspanya'ya kapitülasyonların ilgasını kabul ettirmeyi amaçlamıştır. Çalışma, bu gelişmeleri İspanya Dışişleri Bakanlığı Arşivi'nden edinilen diplomatik raporlara yansıyan haliyle ele almakta; Başbakanlık Osmanlı Arşivi'nden ulaşılabilen belgelerle desteklemektedir. Diplomatik raporların incelenmesiyle, kapitülasyonların ilgasının ve izleyen yeni düzenlemelerin, İspanya Hükümeti ve diplomasisi tarafından nasıl değerlendirildiğinin ortaya konması amaçlanmaktadır. Özellikle adlî imtiyazlar meselesinin, Osmanlı idaresi ile yabancı devlet temsilcilikleri arasında doğurduğu durumlara ve tarafların bu hallerde karşılıklı olarak geliştirdikleri politika ve girişimlere bir örnek sunması hedeflenmektedir.

Anahtar Kelimeler: Adlî kapitülasyonlar, Berat, İspanya, İstanbul İspanya Temsilciliği, İzmir İspanya Konsolosluğu, Kapitülasyonlar, Osmanlı Devleti, Yetki Belgesi.

Makale Bilgileri /
Article Info:

Gönderim / Received:
10.07.2017
Kabul / Accepted:
23.09.2017

** Sorumlu Yazar /
Corresponding Author:

Hacettepe Üniversitesi,
Atatürk İlkeleri ve İnkılap
Tarihi Enstitüsü,
Ankara, Türkiye
yturkkan@hacettepe.edu.tr

Atf için / To cite this article:

Türkkan-Tunalı, Y. (2017). Kapitülasyon hukukunun yeniden inşası: İzmir İspanya Konsolosu'nun yetki belgesi meselesi. *Curr Res Soc Sci*, 3(3), 115-131.

Reorganization of the Capitulary Regime: The Incident of Exequatur of the Spanish Consulate of Smyrna

Abstract

The Ottoman Government - taking advantage of the outbreak of the World War I- declared the complete abolition of the capitulary regime, which had impeded the judicial, administrative and financial sovereignty of the Empire since the 19th century, to be put into force by the 1st of October 1914. Following the decree, the Government issued complementary laws and regulations in order to consolidate the new capitulation-free regime. As all the other beneficiary states, Spain also objected the unilateral abolition of the capitulations and announced particularly reserving its rights over the consulates' judicial privileges. At a time when the Spanish diplomatic organization avoided any action that could result in Spain's direct or indirect recognition of the abolition decree, a discord between the Consulate and the Governorship of Smyrna in the summer of 1915, jeopardized that very Spanish policy. Therefore, the Spanish Government come across with the dilemma of *de facto* recognition of the decree or shutting its diplomatic mission in the Ottoman territory. In this period, while the Spanish diplomacy took measures against these possible consequences, the Ottoman Government and local authorities forced the Spanish diplomatic organization to comply with the new laws and regulations. Thus, the Ottoman Empire intended to attain the recognition of the abolition decree by Spain. This paper targets to study the cited incident, as addressed in the diplomatic reports of the Archive of the Spanish Ministry of Foreign Affairs and to support with the documents available of the Ottoman Period of the State Archives of the Prime Ministry. Examining the cited diplomatic documents, the paper aims to reflect how Spanish Government and diplomacy assessed the abolition decree and following new regulations. The paper particularly aims to exemplify the situations engendered by the issue of the judicial capitulations, between the Ottoman authorities and the foreign representatives as well as the policies and initiatives developed by the both parties.

Keywords: Abolition of Capitulations, Exequatur, Judicial Capitulations, Ottoman Empire, Spain, Spanish Consulate of Smyrna, Spanish Legation of Istanbul, Spanish Policy.

Giriş

Osmanlı Devleti'nin ilk defa 16. yüzyılda, tek taraflı olarak Fransa'ya verdiği kapitülasyonlar; zamanla kapsam ve alanları da genişletilerek, ikili anlaşmalar yoluyla hemen her Avrupalı devlete tanınmaya başlanmıştır. İspanya Kraliyeti Devleti de bu rejime, 14 Eylül 1782 tarihinde, İstanbul'da imzalanan ve İspanya-Osmanlı ilişkilerinin temelini oluşturan *Barış, Dostluk ve Ticaret Antlaşması* ile dâhil olmuştur. Bu antlaşma ile birlikte İspanya konsolosluk ve konsolosluk çalışanlarına, idarî-adli hak ve yetkilerin yanı sıra, İspanyol tebaasına da geniş adli kapitülasyonlar tanınmıştır. Yine 13 Mart 1862 tarihinde imzalanan *Ticaret ve Serbest Dolaşım Antlaşması* ise İspanya'ya Osmanlı toprakları ve sularında iktisadî-ticarî imtiyazlar vermiştir (Marqués de Olivart (Ed.), 1894, ss. 324-337).

19. yüzyıla gelindiğinde kapitülasyon rejimi; yabancı devletler ve onların vatandaşlarının yanı sıra *protégé* sistemineⁱ dâhil olan Osmanlı tebaasından fertlerin de faydalanması sonucunda, Osmanlı Devleti'nin kendi topraklarında adli, idarî ve malî egemenliğini zedeleyen bir nitelik kazanmıştır. Kapitülasyon rejiminin tümünden kaldırılması meselesi Osmanlı Devleti tarafından ilk kez, Kırım Savaşı sonrasında toplanan 1856 Paris Konferansı'nda gündeme getirilmişse de bunun hayata geçirilebilmesi ancak, I. Dünya Savaşı'nın yarattığı uluslararası siyasi ortam içinde mümkün olmuştur.ⁱⁱ 9 Eylül 1914'te Takvim-i Vekayi'de ilan edilen padişah iradesi ile 1 Ekim 1914 tarihinden itibaren geçerli olmak üzere kapitülasyonlar tek taraflı olarak kaldırılmış; karar, yine aynı gün yabancı temsilciliklerin misyon şeflerine birer notayla bildirilmiştir (Yerlikaya, 2011, s.103). Böylelikle Osmanlı Devleti, diğer devletlerle ikili ilişkilerini; devletler hukukunu karşılıklılık ve eşitlik prensipleri temelinde yeniden düzenlemiştir.

İstanbul'da bulunan diğer yabancı temsilcilikler gibi, dönemin İspanya Krallığı İstanbul Tam Yetkili Fevkalade Elçisi Julián María del Arroyo y Moret de, kapitülasyonların ilgası karşısında ilk olarak; kararın müzakere edilmeksizin, tek taraflı olarak alınmasına itiraz eden ve İspanya Hükümeti'nin bu iradeyi tanımadığını bildiren bir

protesto notası vermiştir. İspanya Dışişleri Bakanlığı, takip eden günlerde elçiye gönderdiği talimatta ise ilga kararını duyuran iradenin, iki devlet arasında imzalanmış ve halen yürürlükte olan antlaşmanın 3, 5 ve 6. maddelerini ihlal ettiğine dikkat çekmiştir. Buna göre; Osmanlı Devleti'nin uzun yıllar önce bu antlaşmaya başvurarak, hükümlerinden faydalandığı hatırlatılmakta; İspanya Hükümeti'nin, iradenin geçerliliğini tanımadığı vurgulanmaktadır (Türkkan Tunalı, 2016, ss.122-123). Talimatta ayrıca, İspanyol elçinin kapitülasyonlar konusunda atacağı adımlarda İngiltere, Fransa ve İtalya büyükelçileriyle birlikte hareket etmesi emredilmektedir.

İspanya Hükümeti'nin kapitülasyonların ilgasına yönelik itirazının temelinde 1782 *Barış, Dostluk ve Ticaret Antlaşması* olduğu görülmektedir. Özellikle vurgulanan 3. madde, İspanyol konsolosların Osmanlı topraklarındaki hukuki statüleri ve görevleriyle ilgili kapitülasyonları düzenlemektedir. Buna göre; Osmanlı Devleti, İspanya konsoloslarına, konsolosluk çalışanları ve tercümanlara tüm ferman ve beratları temin edecek; bu kişiler, diğer dost devletlerin büyükelçi, konsolos, tercüman ve elemanlarının yararlandığı ayrıcalıklardan faydalanacaktır. Antlaşmanın 6. maddesiye, Osmanlı valileri ve yetkililerinin, sebepsiz yere İspanyol vatandaşlarını hapsedemeyeceğini; rahatsız edemeyeceğini ya da onlara hakaret edemeyeceğini öngörmektedir. Hatta herhangi bir İspanyol vatandaşının, yanında tercüman bulunmadan tutuklanması halinde, büyükelçi ya da konsolosun ilk talebiyle birlikte, bu durumdan sorumlu olan Osmanlı yetkilileri hak ettikleri cezaya çarptırılacaktır (Türkkan Tunalı, ss.123-124; Cantillo (Ed.), 1843, ss. 568-569).ⁱⁱⁱ Söz konusu anlaşma maddelerinin; Osmanlı topraklarında adli dokunulmazlığı, yalnız İspanyol diplomatlarına değil, fakat aynı zamanda tabiiyet bağıntısı olmaksızın tüm temsilcilik çalışanlarına da tanıdığı söylenebilir. Özellikle 6. madde; Osmanlı mülki idarecilerinin, İspanyol tebaasından sıradan kişiler üzerindeki idari yetkilerini oldukça sınırlamaktadır. Böylesi bir sınır aşımının; doğrudan doğruya ilgili İspanyol

temsilciye şikâyet hakkı, Osmanlı yetkilisine ise ceza yaptırımını doğurması ise devletler hukukunun karşılıklılık ve eşitlik ilkeleriyle bağdaşmamaktadır. Talimatta 1782 Antlaşması'na dikkat çekilirken, iktisadî ve ticarî imtiyazlar sağlayan 1862 Antlaşması'na değinilmemesi; İspanya'nın, kapitülasyon rejimi içinde bu adli ve konsolosluk kapitülasyonlarına daha çok önem verdiğini de göstermektedir.^{iv}

Elçi Arroyo, ilga kararının yürürlüğe girmesinden bir gün önce, İspanya Hükümeti adına Osmanlı Hariciye Nezareti'ne verdiği protesto notasında; karşılıklı senetlerle bağlanmış kapitülasyon rejiminin tek taraflı olarak feshedilemeyeceğini belirtmiştir. Yine notada, Osmanlı yetkililerinin kapitülasyon maddelerine aykırı her eylemine karşı şerh koyduğunu ve vatandaşlarının bu nedenle uğrayacakları zarardan ötürü tazminat talep etme hakkını saklı tuttuğunu bildirmiştir. Yine aynı dönemde İspanyol elçi; kendisine bağlı konsolosluklara gönderdiği bir talimatta; iktisadi ve ticari imtiyazların ihlallerine neden olan düzenleme ya da olaylarda, kendisinin misyon şefi sıfatıyla, genel olarak sunacağı protesto yeterli olacağından, konsolosların hiçbir protesto vermemelerini emretmiştir. Öte yandan, adli kapitülasyonların ihlali durumunda, konsolosların, kendisini haberdar ederek, her bir olay için ilgili valiye protesto vermeleri gerekmektedir. Bu plan doğrultusunda İspanyol diplomasisi; Osmanlı Hükümeti'nin kapitülasyonların ilgasıyla ortaya çıkan yasal boşlukları düzenlemek amacıyla hazırladığı yeni kanun ve talimatnamelerin ilanıya, benzer protesto notalarını yinelemiştir (Türkkan Tunalı, 2016, s. 130).

Osmanlı Hükümeti, 3 Ekim 1914 tarihinde çıkardığı *İmtiyazat-ı Ecnebiyenin İlgaı Üzerine Ecânîp Hakkında İcra Olunacak Muamelelere Dair Talimatname* ile yabancıların dâhil olduğu adli işler ve yabancı ruhban, eğitim ve sağlık kuruluşlarının uyması gereken kuralları belirlemiştir (Elmacı, 2001, s. 117). Kapitülasyon ve imtiyazlara yer olmayan yeni düzenin temelini oluşturan bu talimatname; ayrıca 15 Ekim 1914 ve 17 Ekim 1914 tarihlerinde çıkartılan iki yeni kanunla tamamlanmıştır.^v Bu kanunlardan ilkiyle, Osmanlı topraklarındaki yabancı temsilciliklerinde

çalışacak yabancı ya da Osmanlı tebaasından kâtip, hizmetli, kavas ya da dragomanların (avukat/tercüman) Türkçe biliyor olmaları ve yeni bir çalışanın alınması gerektiğinde, konsoloslukların en büyük Osmanlı mülki amirliğine başvuracakları; gerekirse alınacak çalışanlar için mülki amirlerin tavsiyesi aranacağı gibi kurallar getirilmiştir. 17 Ekim tarihli kanunla birlikteyse; Osmanlılar ile yabancılar arasında 1 Ekim'den önce başlayıp, devam etmekte olan davalarda, -daha önce adli bir imtiyaz olarak tanınan- konsolosluk dragomanlarının, mahkemeye katılımı ve müdahalesine artık izin verilmeyeceği hükme bağlanmıştır (Elmacı, 2001, s.111). Bu haliyle, Osmanlı toprakları içinde konsolosluklara ve konsolosluk çalışanlarına verilmiş, adli-idari ve kişisel imtiyazların tamamen ortadan kaldırıldığı; sözü geçen kadrolarda görevlendirilecek temsilcilik çalışanlarının -uyrukluk farkı gözetilmeksizin- Osmanlı kanunlarına bağlı olacakları gibi köklü bir değişim getirdiği söylenebilir.

Elçi Arroyo, İspanya için öncelikli olan konsolosluk ve adli kapitülasyonları tümünden kaldıran bu düzenlemelerin her birini ayrı ayrı protesto etmiştir. Bununla birlikte Dışişleri Bakanlığı'na gönderdiği raporlarında; bu tür yasaların, İttihat ve Terakki Hükümeti'nin kapitülasyonlar meselesindeki kararlılığını gösterdiğini vurgulamaktadır. Elçi; bu kararlılık karşısında, verilen protesto notalarının beyhude olduğuna; İspanyol hak ve imtiyazlarının kaderinin, ancak savaşın sonucunda netlik kazanacağına inanmaktadır. Bu süre zarfında İspanyol diplomat; ilga kararını doğrudan ya da dolaylı olarak tanımak anlamına gelebilecek her türlü eylemden kaçınmayı planlamaktadır (Türkkan Tunalı, 2016, s. 141).

1. İspanya İzmir Konsolosluğu ve İzmir Valiliği Arasında Sürtüşme

Osmanlı Devleti'nin yeni rejimi düzenlemeyi ısrarlı bir şekilde devam ettirdiği ve özellikle konsoloslukların yoğun olarak görev yaptığı vilayetlerde sözü geçen talimatların sıkı bir şekilde uygulandığı bu süreçte,^{vi} 1915 yılı Ağustos ayında İspanya İzmir Konsolosu ile İzmir Valisi

arasında bir kriz doğmuştur. İspanyol diplomatik raporları, bu krizin, İspanya'nın kapitülasyonların ilgasını tanımamaya yönelik politikasını tehlikeye düşürdüğünü teyit etmektedir.

İzmir Konsolosu Ángel Sánchez Vera'nın İstanbul Temsilciliği'ne gönderdiği 11 Ağustos 1915 tarihli raporu, 30 Temmuz günü İzmir Valiliği'ne gönderdiği sözlü notanın, “*garip ve gerçekten anlaşılabilir bir şekilde hem çok ağır hem de çok basit bir sorun doğurduğunu*” bildirmektedir (Archivo de Ministerio de Asuntos Exteriores [AMAE], 3025, 23, 11 Ağustos 1915). Bahsi geçen sözlü notanın çevirisi şu şekildedir:

Aydın Vilayeti Umumi İdaresine,

İspanya Kraliyet Konsolosluğu, Aydın Vilayeti Umumi İdaresine, yeni kavas Ahmet bin Ali Bey'in bu sabah polis adına, evraklarının tam olup olmadığının tespiti için Fassoula Karakolu'na çağrıldığını bildirmekten onur duyar. İspanya Kraliyet Konsolosluğu prensipte, önceden ve resmi yazıyla başvurulduğu ve de geçerli bir sebep olduğu müddetçe, kavaslarının kendilerine ihtiyaç duyulduğunda polis merkezine ya da herhangi bir Osmanlı resmi dairesine gitmesinde sakınca görmemektedir. Maalesef Konsolosluk, edindiği tecrübe doğrultusunda, bu tür sözlü haberlendirmelere itibar etmemektedir. Konu, söylendiği gibi kavasın evraklarıysa, ilgili görevli bu evrakları konsoloslukta da tetkik edebilecektir. (AMAE, 3025, 89, 30 Temmuz 1915).

Konsolos Vera'nın doğrudan İzmir Valisi Rahmi Bey'e^{vii} hitaben kaleme aldığı bir sonraki notası, sözlü notanın Vilayet İdaresi'ne ulaşması üzerine yaşanan gelişmeler hakkında bilgi vermektedir. Notaya göre; Konsolosluk Dragomanı Mr. Donikian, 3 Ağustos günü İzmir Valiliği Umur-ı Hukukiye Müdürlüğü'ne çağırılmıştır. Umur-ı hukukiye müdürü^{viii} ile görüşmesinde, sözlü notanın kendisi tarafından yazılmış olması halinde, İzmir Valisi Rahmi Bey'in Mr. Donikian'ı sürgün edeceği yönündeki sözlerini aktarmıştır. Konsolos Vera notasında, bu görüşmeyle ilgili olarak, dragomana yöneltlen

tehditlerin ne Vali'ye ait olduğuna ne de gerçekliğine inandığını; umur-ı hukukiye müdürünün tehditlerinin, korkutmak istediği kişiden çok, Valiliğe zarar verdiğini yazmaktadır. Konsolos, “*Osmanlı yetkililerinin, Konsolosluğun iç rejimine karışma yetkisini ya da iş dağılımını ve Konsolosluk yazışmalarını kimin yazdığını bilmek isteğini tanıyamamakla birlikte*” tüm yazışmaları bizzat kendisi yapmaktadır. Madrid Üniversitesi’nde 7 yıl ciddi çalışmalar yapmış, 20 yıllık adli kariyeri olan bir hukuk doktoru olarak da “*nota yazmak gibi basit bir iş için yardıma ihtiyaç duymamaktadır.*” Konsolos, notasının sonunda; yapılan ciddi tehditlerden ötürü Mr. Donikian’dan özür dilenmesini; “*Osmanlı Hükümeti’nin çıkar ve iyi ününe zarar vermenin yanı sıra, kışkırtıcı fikir ve tehditlerinin Vali’ye ait olduğunu iddia etmekle suçlu olan*” bu memurun cezalandırılmasını talep etmektedir (AMAE, 3025, 90, 4 Ağustos 1915). Notaya hâkim olan sert üslup ile umur-ı hukukiye müdürüne yönelik ağır eleştiriler dikkat çekmektedir.

Söz konusu belgeler; gerek I. Dünya Savaşı’nın yarattığı koşullar nedeniyle, gerekse kapitülasyon rejimi sonrası çıkarılan kanunlar gereğince, İzmir Valiliği’nin yabancı temsilcilik çalışanlarını yakından takip ettiğini göstermektedir. Özellikle, çalışma izinlerinin mülki amirliklerce düzenlendiği göz önüne alındığında, bu tür kontrollerin; kavas, dragoman vb. mevkilerde görevli konsolosluk çalışanlarının, artık ilgili yabancı devlete değil, fakat Osmanlı Devleti’ne ve hukukuna tabii olduklarını vurgulamak amacıyla yapıldığı söylenebilir. Şu halde 4 Ağustos 1915 tarihli notada yer alan bilgiler, İzmir Valiliği’nin, İspanya Konsolosluğu’nun, kavasını polis merkezine göndermeyerek, çağrılarını yazılı olarak yapılması talebini hoş karşılamadığını ortaya koymaktadır. Umur-ı hukukiye müdürünün verdiği tepkinin, mülki amirliklerin yeni yetkisinin, İspanya Konsolosluğu tarafından tanınmadığı ya da direnişle karşılandığı algısından kaynaklanması muhtemeldir.

Bu noktanın Konsolos Vera tarafından fark edilmediği ya da kasıtlı olarak önemsenmediği söylenebilir. Zira Valiliğe hemen ertesi gün yazdığı notasında “*konsolos dragomanına,*

süregelen meselede kendisini geri çekmesi ve diğer konularda tartışmaya girmemesi için talimat verdiğini; bu sınırlamanın yalnızca konsolosluk dragomanı göreviyle, Valiliğe yaptığı ziyaret ve attığı adımlar için geçerli olduğunu; kişisel meseleleri ve ziyaretleri için kendisine tam serbestlik sağlandığını” bildirmektedir. Bununla birlikte; bazı nahoş sorunları bertaraf etmek için dragomanın Valiliğe çağırılması yerine, yazılı olarak ve Konsolosluğa başvurulmasını talep etmektedir (AMAE, 3025, 91, 6 Ağustos 1915).^{ix}

İzmir Konsolosu’nun, dragomana verdiği bu talimatına; Mr. Donikian ve umur-ı hukukiye müdürü arasında 5 Ağustos günü İzmir Valiliği’nde geçen ikinci bir görüşmenin sebep olduğu anlaşılmaktadır. Bu görüşmede Mr. Donikian’a “*İzmir Valiliği’nin, Ángel Sánchez Vera’yı, İspanya Kraliyet Konsolosu olarak tanınmadığı, bu nedenle Konsolosluk yazışmalarına cevap verilmeyeceği*” söylenmiştir (AMAE, 3025, 92, 7 Ağustos 1915). Yine aynı görüşme üzerine Konsolos Vera, 7 Ağustos günü; İzmir Valisi Rahmi Bey’e hitaben 18 sayfa uzunluğunda gerek üslubu gerekse içerik ve ileri sürdüğü argümanlar bakımından ‘nota’ niteliğini aşan bir yazışma göndermiştir. Hem konsolosluk dragomanı aracılığıyla iletilen ‘tanımama kararının’, hem de bu kararı protesto eden notanın; Konsolosluk ve Valilik arasındaki sürtüşmeyi, İspanya Dışişleri Bakanlığı’na kadar ulaşan bir krize dönüştürdüğü söylenebilir.

2. Diplomatik Kriz: Ültimatom

Krizin fitilini ateşleyen 7 Ağustos tarihli bu nota; Valilikle yaşanan sürtüşmenin, daha eskiye dayandığına dair bilgiler sunmaktadır. Buna göre; Konsolos Vera, İzmir’e gelişinin ardından 25 Mayıs 1914 tarihli yazışmasıyla, İzmir Valiliği’ne görevine başladığını bildirmiştir. Fakat Vali Rahmi Bey, beratını almadıkça kendisiyle görüşmeyeceği haberini ulaştırmıştır. Bunun üzerine Babıâli’den, Konsolos Vera adına berat^x talep edilmiştir. Osmanlı Hükümeti, belgenin hazırlanış süreci içinde Haziran 1914’te Aydın Vilayet İdaresi’ne; diplomatın berat beklemeksizin, İspanya Kraliyeti İzmir Konsolosu olarak tanınması için talimat vermiştir. Bu talimat sayesinde Vera, bir yıldan fazla süredir İspanya

İzmir Konsolosu olarak görevini yürütebilmiştir. Öte yandan belgenin halen kendisine ulaştırılmaması sebebiyle Konsolos; “konu hukuktan ziyade nezaket olduğundan, (Vali’nin) isteğine göre davranarak”, kendisini ziyaret etmemiştir (AMAE, 3025, 92, 7 Ağustos 1915). Başbakanlık Osmanlı Arşivi’nden ulaşılan belgeler; Konsolos Vera’nın verdiği bu ayrıntıları doğrulamaktadır. Buna göre Hariciye Nezareti; İspanya Kralı tarafından İzmir Konsolosluğu’na tayin edilen Ángel Sánchez Vera’nın vazifesine başladığından haberdar edilmiş ve diplomat adına berat istenmiştir (Başbakanlık Osmanlı Arşivi [BOA] HR. TO. 546. 1, ty). Bu istek doğrultusunda Babıâli, kendisine “*emsali veçhile berat-ı ali*” düzenlemiştir (BOA. BEO. 4300. 322487, M.16.07.1914). Gerek tayinin gerekse beratın hazırlanmasının, kapitülasyonların kaldırılmasından önce gerçekleştiğine dikkat çekmekte fayda vardır.

Konsolos Vera notasının devamında; İspanya Hükümeti’nce atanmasına ve Osmanlı Hükümeti’nce de yetkisinin tanınmasına karşın, umur-ı hukukiye müdürünün İzmir Valiliği’nin kendisini tanınmadığına ilişkin sözlerini çok sert bir biçimde eleştirmektedir. Özellikle Umur-ı Hukukiye Müdürü’nün kendisinin konsolosluk yetkisini, henüz beratını almamış olmasından dolayı tanımamasını “*sözde sebep*” olarak tanımlamaktadır. “(Müdürün) devletler hukukunu bilmekle yükümlü olmadığı ya da karar verdiği mesele, kendisinin yahut Vilayet İdaresi’nin uzmanlığına girmediği için” uluslararası hukuk kurallarını ve teamüllerini uzun uzadıya ‘ders verircesine’ açıklamaktadır. Özetle; yetki belgesi talebi ilgili hükümet tarafından diplomatik kanalla ve açıkça reddedilmedikçe, “*önvarsayımsal*” olarak diplomata yetki belgesinin verilmiş kabul edileceğini; evrak hazırlanana kadar geçen sürede de ilgili diplomatın görevine devam edebileceğini savunmaktadır. Kendisinin de durumunun aynı sıradanlığı taşıdığını düşünmektedir. İzmir Valiliği’nin kendisini tanımaması hakkında sert ifadeleri ise oldukça çarpıcıdır:

Eğer Aydın Vilayeti, beratımın olağandan fazla geciktiğini düşünüyorsa ve İstanbul Hükümeti ya da Hariciye Nezareti’ne denk

gelen bir yetkiye sahipse bu yollara başvurabilir; fakat bu Kraliyet Konsolosluğu’nu ilgilendiren bir mesele değildir. Bana öyle geliyor ki İzmir Umur-ı Hukukiye Müdürü, Aydın Vilayeti İdaresi’nin güçleri hakkında son derece olağanüstü ve hatalı fikre sahiptir: Vilayetin siyasi ve idarî yetkisi -ne kadar istenirse istensin- bölgeseldir. Bir konsolosun tanınması ya da tanınmaması, vilayet tarafından lehinde ya da aleyhinde karar verilebilecek bir mesele değildir. Müdür bu meselede kendisini yetkili görerek, Aydın Vilayeti’ni bağımsız bir devlet yapmak istemektedir. Mesele diplomatik ilişkileri ilgilendirdiğinden, bu konuda, yasal olarak yalnızca uluslararası hukuk ve teamüllerin yeterliliğine sahip Hariciye Nezareti karar verebilir. (...) Yerel yönetimlerin kendilerini merkezi hükümet üstünde göremeyecekleri ve Hariciye Nezareti tarafından alınan bir kararı iptal edemeyeceklerini söylemeye gerek yok; ne var ki Umur-ı Hukuk Müdürü’ne göre burada yaptığımız bu (AMAE, 3025, 92, 7 Ağustos 1915).

İspanyol diplomat, protestosunun sonunda; Vali Rahmi Bey’in “Aydın Vilayeti İdaresi (İzmir Valiliği) tarafından İspanya Kraliyeti İzmir Konsolosu olarak tanınıp tanınmadığı” sorusuna açık ve resmi bir cevap vermesini talep etmektedir. Dahası; -Hukuk Müdürü, Konsolosluk yazışmalarının yanıtlanmayacağı garantisi verdiğinden dolayı- bu cevabın, kendisine 12 Ağustos 1915 günü akşamüstüne kadar iletmesini istemektedir. Bu sürede herhangi bir yanıtın ulaşmamasını; Valiliğin, kendisini konsolos olarak tanınmadığının *fait accompli* (oldu-bitti) kanıtı olarak alacağını ve doğacak sorunlarda sorumluluk kabul etmeyeceğini bildirmektedir (AMAE, 3025, 92, 7 Ağustos 1915).

Bir bütün olarak ele alındığında, dil, üslup, içerik vb. olarak nota ya da protesto notasının da ötesinde olan bu yazışmanın, cevabını ‘ricadan’ ziyade ‘talep etmesi’ ve bir de bu cevabın verilmesi için ‘süre tanınması’; onu, diplomatik kurallar gereğince ultiatom sınıfına sokmaktadır

(Sönmezoğlu (Ed.), 2000, s. 696). Konsolos Vera'nın, İzmir yerel yetkililerin, konsolosluk çalışanlarıyla görüşmelerine yazılı başvuru koşulu ve sınırlama getirmesi nedeniyle bile, "tanınmamaya" varan bir tepki çektiği unutulmamalıdır. Dolayısıyla, Valiliğin bu ultimatomu oldukça kötü karşılamış olması beklenebilir. Başbakanlık Osmanlı Arşivi'nde bu konuyla ilgili herhangi bir yazışmaya rastlanmadığı gibi; Konsolosun, verdiği sürenin dolmasına bir gün kala, amiri Elçi Arroyo'yu durumdan haberdar eden raporuna göre; Valilik önceki notalar gibi, bu ultimatoma da hiçbir cevap vermemiştir.

Konsolosun tanınmamasına gerekçe olarak öne sürülen beratın, İspanyol diplomatın henüz İzmir'e yeni atandığı sırada İzmir Valiliği tarafından talep edildiği ve kendisiyle resmi ilişkiler kurmanın temel koşulu olarak ileri sürüldüğü anlaşılmaktadır. Bu tavır, İzmir Valisi Rahmi Bey'in kendi kişisel tutumu olabilir; zira İspanyol diplomatın İzmir'e atanışı ve berat talebi kapitülasyonların ilgasından çok öncesine denk gelmektedir. Diğer taraftan, berat meselesinin tekrar gündeme getirilmesinin ve konsolosluk dragomanıyla yapılan görüşmelerin; bu yabancı temsilcilik üzerinde bir baskı kurma amacı taşıdığı da iddia edilebilir. Bu baskı; Osmanlı Hükümeti'nin, mülki amirlikler aracılığıyla, kapitülasyonların ilga kararını *de jure* tanınamalarına karşın, yabancı devletlerin kapitülasyonsuz rejime *de facto* geçişlerini sağlama girişiminin bir parçası olarak yorumlanabilir.

3. İspanya İstanbul Temsilciliği'nin Krize Yaklaşımı

Konsolos Vera; ilgili notalarla birlikte, yaşanan bu olaylardan İstanbul Temsilcisi Elçi Arroyo'yu haberdar ettiği raporunda, berat konusunun İzmir'e tayin oluşundan 1 yılı aşkın süre sonra, şimdi sorun olarak doğmasını "*garip ve anlaşılmaz*" olarak tanımlamaktadır (AMAE, 3025, 23, 11 Ağustos 1915). Ona göre; 30 Temmuz tarihli sözlü notası, tamamen masumane olduğu gibi; konsolosluk dragomanının çağrılarak tehdit edilmesine sebebiyet verecek nitelikte de

değildir. Valilik, bu tehditleri protesto eden notada da ciddi bir sorun bulamamış; arzuladığı sorunu yaratmak üzere, dragomanı ikinci kez çağırarak, kendisini tanımadığını söylemiştir. Konsolos, bazı şüpheleri olmakla birlikte; bu kasıtlı tavrın nedeninin ve gayesinin ne olduğunu bilmemektedir. Şu durumda kendisinin İzmir'deki durumunun ivedilikle netleştirilmesi gerekmektedir. Bu nedenle İstanbul Hükümeti'nin İzmir Valisi'ne emir vermesi ve bu emirlerin uygulanmasını garanti edecek şekilde otoritesini kullanmasını talep etmektedir (AMAE, 3025, 23, 11 Ağustos 1915).

Elçi Arroyo'nun konuyla ilgili görüşü ise, Konsolosun olayları yönetim şeklinin başından itibaren hatalı olduğu yönündedir. Osmanlı polisinin Konsolosluğa kadar "*zahmet ettirilmesi*" yerine, kavasın, yasalar gereği yerel yetkililerin çağrılarına icabet etmesi gereklidir: "*Çağrının nereden ve ne amaçla yapıldığı yönündeki şüpheler, çağrıya uymamakla değil, ancak çağrıya uyararak, yerinde açıklığa kavuşturulabilirdi*". Bununla birlikte, dragomana yapılan tehditleri protesto eden notasını; "*incelik ve ölçünün yanı sıra, yerel bir memurun kendi amirlerine karşı işlediği kusurlar için ceza talep etmesi sebebiyle, gerekçe bakımından da eksik*" bulmaktadır. 7 Ağustos tarihli son notayı ise "*incelikten yoksun, gereğinden fazla kapsamlı ve yakışsız*" olarak değerlendirmekte; daha da önemlisi, "*bu yüksek makama ultimatoma göndermek gibi oldukça ciddi bir adım atmadan önce kendisine danışmış olması gerektiğini*" yazmaktadır. Bütün bu yanlışlar nedeniyle Konsolos Vera'nın, misyon şefi olarak Elçi'nin kendisine "*ağır, çok ağır bir durum*" yarattığını belirtmektedir. Elçi Arroyo, Vera'nın, Kudüs Konsolosluğu yaptığı dönemde de valiliğe yazdığı benzer notaları nedeniyle Babıali tarafından iyi anılmadığını hatırlatmaktadır. Bu nedenle onun adına Babıali nezdinde bir girişimde bulunamayacaktır. Öte yandan İzmir Valisi Rahmi Bey'in Babıali'den Konsolosun beratını istemesi halinde; yeni hazırlanan beratlarda imtiyazlar yer almadığı ve İspanya Hükümeti'nin kapitülasyonların ilgasını kabul etmediği için verilecek belgeyi iade etmesi gerekecektir. Elçinin, kendisini Babıali'ye yeniden tanıtmaması ise

yine aynı sebeple imkânsızdır. Bununla birlikte, Rahmi Bey'in ultimatoma cevap vermemesi, buna gerek görmemesinden kaynaklanabilir. Ve hatta şimdiye kadar Konsolosu tanıdığına göre, halen de tanyor olabilir. Fakat durum böyleyse, tamamen onun “*lütüfkârlığından*” kaynaklanmaktadır; zira tıpkı İspanya’da bir valinin yetki belgesi istemesi gibi, İzmir Valisi’nin de berat isteme hakkı vardır. Elçi Arroyo’ya göre, “*bu lütüfkârlığa -mevcut koşullarda her zamankinden daha da fazla ihtiyaç duyulan- dikkat, incelik ve ihtiyatla, kavas gibi gerekçesiz zorluklar yaratmadan ulaşılabılır.*” İspanyol diplomat son olarak, Konsolos Vera’ya, yarattığı durumu çözme konusunda kendisinin yetersiz kalacağını belirtmektedir (AMAE, 3025, 16, 16 Ağustos 1915). Bu haliyle Elçi’nin, İzmir Valiliği ile arasını düzeltmesi yönündeki telkini dışında, krize hiçbir çözüm önerisi getirmedigi; olaya müdahale etmek adına bir girişimde bulunmayı reddederek, bu konuda Konsolos Vera’yı yalnız bıraktığı söylenebilir.

İstanbul Temsilcisi; İspanya Dışişleri Bakanlığı’na yazdığı raporunda da “*Konsolos Vera’nın, yalnız İzmir’deki değil, ülkedeki tüm İspanyol diplomatik teşkilatı da tehlikeye atan, savunulmaz bir duruma soktuğunu*” yazmaktadır. Elçi, 1 Ekim 1914 tarihinden sonra alınacak beratın kapitülasyonların kaldırılmasını kabul anlamına geleceğine dikkat çekmekte; durumu Babiali ile çözmesi imkânsız olduğu için gerekli talimatların gönderilmesini istemektedir (AMAE, 3025, 299, 16 Ağustos 1915).

Görüldüğü üzere İstanbul Temsilcisi Elçi Arroyo, yaşanan olaylarda sorumluluğun tamamen Konsolos Vera’ya ait olduğunu düşünmektedir. Dahası, yeterli gerekçe olmadan ve ağır bir dilde yazılan bu notaların, İspanyol diplomatik teşkilatı için ciddi sonuçlar doğurabileceğini öngörmektedir. Elçinin öngörüsünde Konsolos Vera’nın Osmanlı Hükümeti tarafından *persona non grata* (istenmeyen kişi) ilan edilmesi, İzmir Konsolosluğu’nun kapatılması ya da ikili ilişkilerin kesilmesi gibi muhtemel sonuçlar üzerinde durmadığı, fakat doğrudan kapitülasyon rejimiyle bağlantı kurduğuna dikkat çekmekte fayda vardır. Bu nokta, İzmir Valiliği’nin İspanya Konsolosluğu ve çalışanlarına yönelik tavrının;

İspanya Hükümeti’ni ilgili yasalara uymaya zorlayarak, ilga kararını tanıtmaya yönelik bir manevra olduğu görüşünü kuvvetlendirmektedir.

Elçi Arroyo’nun Dışişleri Bakanlığı’na gönderdiği izleyen raporları, Konsolos Vera’nın yaşanan krizi sonlandırmada başarılı olamadığını ve konsolosluk yetkisinin tanınmaması nedeniyle durumunun daha da zorlaştığını göstermektedir. Elçi, mevcut durumda, yeni bir konsolosun atanmasının da yeni bir berat alınmasını gerektireceğini; bu nedenle hâlihazırda berat sahibi olan ve Osmanlı Hükümeti’nce konsolosluk yetkisi tanınan herhangi bir ülkenin tebaasından bir kişinin, İzmir’deki İspanyol tebaanın hak ve çıkarlarının temsilini üstlenmesinin uygun olacağını düşünmektedir (AMAE, 3025, 317, 23 Ağustos 1915). Elçi, Dışişleri Bakanlığı’na kapitülasyonlar meselesini bu şekilde aşmayı önerirken, Konsolos Vera’nın İspanya’ya gönderilmesi için Bakanlık’tan yetki talep etmektedir (AMAE, 3025, Telgraf, 20 Ağustos 1915).^{xi}

Bu arada, İzmir Valisi Rahmi Bey’in İstanbul’a gelmek üzere Hükümet’ten izin istediğini öğrenmesi, Elçi Arroyo’nun önerisini bir an önce uygulamaya koymasına sebep olacaktır. Böylelikle Elçi, Vali’nin Babiali’ye yapacağı şikâyetinin ya da Hükümet’in yeni bir berat düzenlemesinin önüne geçmeyi planlamaktadır. Konsoloslukta geçici olarak görevlendirmek üzere berat sahibi İspanyol vatandaşı bulunmadığı ve Hollanda İzmir Konsolosu’nun da yerel yetkililerle süren bir davası bulunduğu (büyükelçinin bu konsolosu görevden alabileceği) için; İspanya İzmir Konsolosluğu’nu devralmasını ABD Büyükelçisi’nden istemiştir. Teklifin kabul edilmesi üzerine “*Sñr. Sánchez Vera’ya*” konsoloslugu, ABD İzmir Konsolosluğu’na devretmesi için telgraf gönderirken; “*adı geçen memurun*” ne yapması gerektiği hakkında Bakanlık’tan talimat talep etmektedir (AMAE, 3025, 327, 30 Ağustos 1915). Raporda, İzmir Konsolosluğu’nun ABD’nin temsiline devredilmesiyle birlikte; Vera için “*Señor (Bay)*” ve “*memur*” ifadelerinin kullanıldığı, böylelikle Vera’nın Osmanlı topraklarındaki konsolosluk

yetkisinin İspanyol diplomatik teşkilatı tarafından da lağvedildiği anlaşılmaktadır.

Konsolosluğun başka bir temsilciliğin himayesine devredilmesi çözümünün; Elçi Arroyo'ya Konsolos Vera tarafından da teklif edildiği görülmektedir. İzmir'de berat sahibi olan mesleki konsolos olarak; Hollanda Başkonsolosu ile tüm savaştan devletlerin ve İtalya'nın Osmanlı topraklarındaki hak ve çıkarlarını temsil etmekte olan ABD Konsolosu'nun bulunduğunu; öte yandan Almanya ve Avusturya konsoloslarının, Osmanlı Devleti'nin müttefiki olması nedeniyle tercih edilmemesi gerektiğini yazmaktadır. Bunlar dışında, halen tarafsız olmalarına karşın, Yunanistan ve Bulgaristan devletleri her an savaşa dâhil olabileceklerdir. Bu çözüme ilaveten, Vera; İspanya İzmir Konsolosluğu danışman avukatı Dr. Elliadi'nin de geçici olarak konsolos yardımcısı olarak yetkilendirilmesini önermektedir.^{xii} Yerel yetkililer nazarında *persona grata* (makbul kişi) olan Dr. Elliadi; -Vali'nin, Vera'yı kabul etmemesi ve merhum Konsolos Yardımcısı Mr. Routh'un İngiliz tebaasından olması nedeniyle- zaten, şu ana kadar tüm resmi toplantı ve kutlamalarda İspanya Konsolosluğu'nu temsil etmektedir.^{xiii} Konsolos Vera kendisi için de; “*yeni bir talimat alana kadar, kötü karşılanan can sıkıcı bir yabancı olarak İzmir'de kalması halinde, yerel yetkililere ‘Yeni görevlendirmesine kadar Sñr. Sánchez Vera, konsoloslukta yasal danışman olarak kalacaktır’ tarzında bir bilgilendirme yapmayı*” önermektedir. Öte yandan konsolosluk görevinden yasal danışmanlığa indirilmesi halinde; “*İzmir'de yerel yetkililerin, sıradan bir İspanyol vatandaşı olarak kendisine zorluk çıkarabileceklerini*” düşünmektedir. “*Bu eziyetler; onlar için ve tüm dünya nezdinde İspanya Konsolosu'na yapılmış olacağından, bu durumdan ulusal onur da yara alacaktır*”. Diplomat Vera bu durumu, bir yelkenli ile Urla'dan Midilli'ye veya Afyon'dan İstanbul'a geçip ülkeyi terk ederek ya da Konsolosluğa yerleşip Urla'daki gemi blokajı kalkana kadar hiç dışarı çıkmayarak engellemeyi planlamaktadır. Bu konuda İstanbul Temsilcisi'nin talimatlarını istemekte ve mevcut koşullar altında konsolosların muaf tutulduğu ikamet tezkeresi için

polise başvurup vurmaması gerektiğini sormaktadır (AMAE, 3025, 26, 19 Ağustos 1915).

Elçi Arroyo; Dr. Elliadi'nin geçici olarak konsolos yardımcısı olarak atanması önerisini; Avusturya vatandaşı olmasının, İspanya'nın I. Dünya Savaşı içinde tarafsızlığıyla örtüşmeyeceği nedeniyle reddetmektedir. Konsolos Vera'nın ülkeden ayrılmak ya da İzmir'de kalmaya devam etmekle ilgili sorusuna ise “*arzu ve gayesini bilmediği için tamamen kişisel olan bu soruya cevap veremeyeceğini*” yazmaktadır (AMAE, 3025, 22, 26 Ağustos 1915).

Vera'nın “yasal danışman” sıfatıyla konsoloslukta çalışmaya devam etmesiyle ilgili olaraksa Elçi Arroyo; böyle bir atama yapamayacağına, ancak konsolos ve yerel yetkililerin ilişkilerini kesmesi durumunda, konsolosluk ajansı açabileceğine dikkat çekmektedir (AMAE, 3025, 23, 26 Ağustos 1915).

Osmanlı ve İspanya devletleri ikili ilişkilerini kesmemiştir; doğal olarak da ilişkilerin kesilmeden devam etmesi gerekmektedir. Dışişleri Bakanı'nun emri olmadan yetkilerim yeni makam ya da kadro yaratmayı içermemektedir. İçerse dahi sizin (hangi görevle olursa olsun) konsoloslukta varlığınız; Valilik ile samimi ilişkiler kurabileceğinize dair kehanette bulunmaya yeterli bir temel teşkil etmemektedir (AMAE, 3025, 23, 26 Ağustos 1915).

Elçi, ikamet tezkeresiyle ilgili olaraksa; Vera'nın yazdığı gibi bunun “*yabancılaraya yönelik güvensizlikten kaynaklanan bir fişleme*” olmadığını; aksine savaşın olağanüstü koşulları gibi bir sebeple yapıldığını savunmaktadır. Ona göre, bu uygulamanın diğer önemli sebebi de kapitülasyonların ilgasıdır:

Kısa bir süre öncesine kadar Hükümet, yabancılarla ilgili hiçbir şeye müdahale etmezken, şimdi, kapitülasyonların yürürlükte olmadığını iddia ederek bu tür uygulamalar getirmektedir. Belki de bu uygulamalar yerleşene kadar sıkı sıkıya takip etmek zorunda hissetmektedir. Her hâlikârda bu kanunlar, bağımsız ve egemen

bir devletin yasalarıdır. Burada ikamet etmek isteyen herkes de bu kanunlara uygun davranmalıdır (AMAE, 3025, 23, 26 Ağustos 1915).

Elçi Arroyo'nun, yaşanan krize bizzat Vera'nın sebep olduğuna ve herhangi resmi bir görevle İzmir'de bulunuşunun bu krizi devam ettireceğine inandığı anlaşılmaktadır. Bu nedenle, diplomat ve İspanya Konsolosluğu arasında bağın devam etmesine yönelik önerisini reddettiği açıktır. Dahası, Elçi'nin; bu yazışmasından önce, Vera'nın İspanya'ya geri dönmesi için Dışişleri Bakanlığı'ndan izin istediği de unutulmamalıdır. Bakanlıktan henüz bir talimat gelmediği ve bu süre zarfında İzmir'de sivil olarak bulunması ihtimaline karşı diplomata, ikamet tezkeresine başvurmasını öğütlemektedir. Bu noktaya dikkat çekmekte fayda vardır. Zira Elçi; bu uygulamanın, kapitülasyonların ilgasıyla doğrudan ilişkisini vurgulamış, buna karşın yine de Vera'nın tezkere almasını istemiştir. Şu halde, İzmir Konsolosluğu'nu henüz ABD'ye devredilmemiş olmasına rağmen, Diplomat Vera'nın resmi görevinin sona erdiğini ve tezkereye sivil olarak başvuracağına işaret ettiği söylenebilir. Bir başka deyişle, kapitülasyonların ilgası sonrasındaki kanun ve düzenlemeleri dolaylı olarak bile tanımaktan kaçınan Elçi Arroyo'nun, bu düzenlemelere bir sivil olarak tâbi olmanın İspanya Hükümeti'ni bağlayıcı hiçbir etkisi olmayacağından sakın davrandığı düşünülebilir.

4. Konsolos Vera'nın Savunusu

İstanbul Temsilciliği'nin yaşanan kriz ve aldığı tedbirlerle ilgili raporlarının, I. Dünya Savaşı içinde posta ve telgraf servisinde yaşanan sıkıntılar nedeniyle, İspanya Dışişleri Bakanlığı'na geç ulaştığı görülmektedir. Hatta İzmir Konsolosluğu'nun ABD himayesine bırakıldığı 1 Eylül 1915 tarihine kadar, yalnızca iki telgraf ulaştığından, Bakanlık henüz konunun detaylarına vakıf değildir (AMAE, 3025, Telgraf, 20 Ağustos 1915; AMAE, 3025, Telgraf, 28 Ağustos 1915).

Benzer bir gecikme Türkiye içinde de yaşanmaktadır. Örneğin Konsolos Vera, İstanbul Temsilcisi'nin 16 Ağustos tarihli ve krize dair ilk yorumlarını barındıran yazışmasını, ancak 23

Ağustos günü almıştır. Konsolosun bu yazışmaya 18 sayfayı aşan cevabının; sert üslubuna karşın, Bakanlığa hitaben yazılmış bir savunma olduğu söylenebilir (AMAE, 3025, 28, 23 Ağustos 1915).

^{xiv} Buna göre Vera; konsolosluk kavasının polis merkezine gitmesine izin vermeme gerekçesini; daha önce son iki kavasın da benzer çağrı ve kontroller sonunda, Osmanlı yetkilileri tarafından görevlerinden el çekirilmiş olmalarıyla açıklamaktadır. Osmanlı polisinin kavasın evraklarını kontrol etmek için konsolosluğa kadar “zahmet etmesini” ise benzer bir durumu engellemek adına istediğini belirtmektedir. Umur-ı hukukiye müdürünün cezalandırılmasını ise, Elçi'nin iddia ettiği gibi Vali Rahmi Bey'e karşı işlediği suç için değil, fakat konsolosluk çalışanına hakaret ve tehditleri için istediğini savunmaktadır. Bütün bu gelişmeler sonunda Arroyo'nun “ağır, çok ağır” olarak tanımladığı durumdan ancak, “kendisini derin diplomasi labirentlerine uyduramadığı için suçlu olabileceğini” yazmaktadır (AMAE, 3025, 28, 23 Ağustos 1915).

Vali Rahmi Bey'e verdiği ultimatomla ilgili olarak; “kendisine sözle de olsa, resmi olarak dragoman aracılığıyla ilişkilerin koptuğunun bildirilmesinin, ultimatodan da öte olduğunu”; bunun karşısında tartışmaya yer vermeyen açık bir onaylama ya da yalanlama alması gerektiğini; konuyu bir an önce netleştirmek için süre tanıdığını; ancak alacağı cevaptan sonra İstanbul'u haberdar etmeyi planladığını yazmaktadır. Bir başka deyişle Vera, ultimatomu geçerli ve haklı gerekçelerle yazdığını savunmaktadır. Diplomat Vera Osmanlı Hükümeti'nin yeni berat çıkarması ihtimaline karşı Elçi Arroyo'ya şöyle bir öneri getirmektedir:

Eğer beratımı alırsanız tehlikeli durumdan, onu hemen iade ederek ve size has olan o nezaketle, artık belgeye ihtiyaç kalmadığını, çünkü sözü geçen memurun görevinden kalıcı olarak istifa ettiğini söyleyerek kaçınmak uygundur. Ve ülkeden ayrılışımı, siz nasıl isterseniz -transfer edilerek ye da lisanslı olarak- yapabilirim. Ve ülkeden lisanslı olarak ayrılacaksam, -siz ekselanslarının, istifamın kalıcı olduğu teminatınızı yalanlamaması için- işler o

raddeye gelecek olursa, mesleğimden istifa etmeye şu an itibariyle söz veriyorum. (AMAE, 3025, 28, 23 Ağustos 1915)

İspanyol diplomat, berat belgesini teslim almayışının sorun olmasının altında yatan sebepleri hala bilememektedir. Fakat Osmanlı yetkililerinin İspanya Konsolosluğu ile bir çatışma yaratmak amacıyla, kasıtlı olarak böyle davrandıkları görüşündedir. Diplomat, İzmir’de, Rahmi Bey hakkında İngiliz yanlısı olduğu, düşman donanmasıyla Urla yolunu açmak için uzlaştığı, istifa etmek istediği vb. gibi asıllı-asılsız bir sürü söylenti dolaştığını belirtmektedir. Fakat bunlardan hiçbirini diplomata, İspanya Konsolosluğu’na sorun çıkarması için yeterli görünmemektedir. Vali Rahmi Bey’in bu tavrı daha Vera’nın İzmir’e atanışıyla başlamıştır. Şehre varışından bir iki gün sonra, adet olduğu üzere Vali’ye görevine başladığını bildiren bir yazı göndermiş; fakat dragoman aracılığıyla cevaben, beratı olmadan ziyarete kabul edilmeyeceği bildirilmiştir. Konsolos, bunun üzerine durumu hem İstanbul Temsilciliği’ne hem de İzmir Maslahatgüzarlığı’na yazmış; Maslahatgüzar kendisine beratı hazırlanana kadar ziyaretini ertelemesini tavsiye etmiştir. Vera, bir gezi için ayrıldığı İzmir’e dönüşünde, yine Vali’ye gelişini bildiren yeni bir yazışma göndermiştir. Bu süre içinde kendisinin tanınmaması diye bir mesele yoktur, fakat Rahmi Bey hala kendisini ziyarete kabul etmemektedir. Bu nedenle İzmir Fahri Konsolosu Mr. Routh; İstanbul Temsilciliği Dragomanı Sñr. Fernández’e beratla ilgili gelişmeleri sormuştur. Sñr. Fernández, beratın çıktığını, fakat bir hatanın düzeltilmesi amacıyla belgenin iade edildiğini; fakat berat çıkarıldığı için Vera’nın konsolosluk yetkisinin, şüpheye yer vermeyecek şekilde tanındığını bildirmiştir. Belgenin teslimi bekleyişi devam ederken Vali Rahmi Bey, en son Nisan ayında İzmir’deki dragomanı çağırarak, beratın hazır olup olmadığını sormuştur. Bununla birlikte tanınmayla ilgili hiçbir söz sarf etmemiştir. En son Elçi Arroyo’nun “*incelikten yoksun, gereğinden fazla kapsamlı ve yakışsız*” olarak tanımladığı yazışmaya kadar da berat konusu ya da tanınmama meselesi geçmemiştir. Ne var ki Konsolos Vera,

geçen bunca sürede İzmir’de verilen hiçbir resmi davete çağırılmamış; “*yok sayılarak aşağılanmış*”. Bu nedenle Elçi Arroyo’nun, kendisini meslektaşları arasında zor duruma düşüren Vali Rahmi Bey’in “*lütufkârlığına başvurmak*” yönündeki tavsiyesini hararetli sitemle karşılamaktadır (AMAE, 3025, 28, 23 Ağustos 1915).^{xv}

Konsolos Vera’nın bu yazışmasında verdiği bilgiler; Osmanlı Hükümeti tarafından kendisine konsolosluk yetkisi veren beratın, 1914 yılı Temmuz ayında çıkarılmış olmasına karşın (BOA. BEO. 4300. 322487, M. 16.07.1914), gerekli düzeltmelerin yapılması için İstanbul Temsilciliği tarafından iade edildiği yönündedir. Belgenin daha sonrasında teslim alınmamasının nedeni olaraksa; düzeltme işlemi için beklenirken, kapitülasyonların kaldırılmış olması düşünülebilir. Zira çok önceden hazırlanmış olmasına karşın, beratta bu tarihten sonra, konsolosluk ve adli imtiyazlarının yer almaması ihtimaline karşı belgenin tekrar talep edilmemesi ya da teslim alınmaması muhtemeldir.

İstanbul Temsilcisi Arroyo’nun 26 Ağustos tarihli yazışmalarının Vera’ya ancak, İzmir Konsolosluğu’nun ABD’nin himayesine verildikten sonra, 4 Eylül günü ulaştığı anlaşılmaktadır. Vera’nın, arşiv dışında tüm konsolosluk devrettiğini haber verdiği cevabında^{xvi}, kendisinin görevden alınmasına kadar varan kriz sürecinde; amiri Elçi Arroyo’nun sorumlu olduğuna yönelik suçlamaları dikkat çekmektedir (AMAE, 3025, 30, 4 Eylül 1915). Diplomat Vera, İzmir’e –tıpkı Elçi’nin kendisi gibi- İspanya Hükümeti tarafından tüm haklarıyla atandığına dikkat çekmekte; hal bu iken, Elçi’nin, kendisinin yasal danışman olarak konsoloslukta kalmasını hiç tartışmadan reddedişini; “*konuyu kişiselleştirmeye çalışması*” olarak görmektedir. Dahası; “*İzmir’deki durumu olanaksız hale gelmişse, ne kendisinin hareketlerinden ne şahsından, fakat Elçi Arroyo’nun eylemsizliğinden kaynaklanmaktadır.*” Vera’ya göre, İzmir Valisi Rahmi Bey’in beratı olmaması sebebiyle kendisini tanımadığını haber verdiği andan itibaren, Elçi Arroyo, ‘duruma müdahale etmesinin imkânsız

olduğu, hiçbir şey yapamayacağı' cevaplarıyla yetinmiştir:

Ekselansları hiçbir şey yapmıyor çünkü hoşuna gitmeyecek şekilde düzenlenmiş bir berat gönderilmesinden korkuyor. (...) Böylelikle bin türlü çözüm bulunabilecekken, bir valinin konsolosluğu mahvetmesine, sessiz kalarak onay vermiş oluyor. Oysa ne yazarsa yazsın, iade etmek şerhiyle, berat istenebilirdi. Böylelikle buradaki yetkililere sunmaktan sonra geri verilmesi halinde bile, ne kapitülasyonlar ne de siz ekselanslarının Babıali ile iyi ilişkileri tehlikeye atılırdı. Hatta sizin pasifliğiniz nedeniyle kurtarılamayan diğer şeyler de kurtarılırdı (AMAE, 3025, 30, 4 Eylül 1915).

İstanbul Temsilcisi, bu yazışmaları Dışişleri Bakanlığı'na ilettiği raporunda diplomatın tepkisinden şikâyet etmektedir. Ona göre Vera, kendisinin de aynı yöndeki önerilerine karşın, İzmir Konsolosluğu'nun ABD'ye devredilmesinden memnun kalmamıştır. Özellikle Vera'nın bu devri-durumun bu olmadığını ve hatta kendisinin böyle bir yetkisinin olmadığını bilmesine karşın- İzmir Konsolosluğu'nun kapatılması olarak yorumlamasını eleştirmektedir (AMAE; 3025, 342, 7 Eylül 1915).

Söz konusu diplomatik raporlar; İzmir Valiliği ile İspanya Konsolosluğu arasında yaşanan krizin; İzmir Konsolosu'nun görevden alınmasıyla sonuçlanmasının da ötesinde, Türkiye'deki İspanyol diplomatik personeli arasında da karşılıklı suçlamalara sebep olduğu doğrultusundadır. Zira Diplomat Vera; İspanya Hükümeti tarafından İzmir'e atanmışken, görevden alınışının İstanbul Temsilcisi Arroyo'nun kişisel bir kararı olduğu iddiasındadır. Elçi Arroyo'nun hem krizi yönetiş biçimiyle hem de krizi çözümleyişyle ilgili görüşü; doğrudan kendisini gözden çıkardığı yönündedir. Öte yandan diplomatın bu suçlamalarla,- Elçi'nin de işaret ettiği üzere-, gerek konsolosluğun devri çözümünü kendisinin önerdiğini; gerekse işlerin o raddeye gelmesi halinde, yalnızca görevinden değil, mesleğinden de istifa etmeye hazır olduğuna yönelik sözlerini göz ardı ettiği söylenebilir.

5. Konsolosluğun Devri: Osmanlı ve İspanyol Yetkililerin Değerlendirmesi

İstanbul Temsilciliği 30 Ağustos günü Konsolos Vera'ya; ABD Konsolosu'nun İspanyol hak ve çıkarlarının temsiliyle görevlendirildiğini; ABD Büyükelçisi Morgenthau'nun yetkililerden bu yeni temsil için izin isteyeceğini telgrafla bildirmiştir (AMAE, 3025, 327, 30 Ağustos 1915). Ertesi gün çektiği telgrafında ise Dışişleri Bakanlığı'nın kendisine İspanya'ya dönüşü için izin verdiğini aktarmıştır (AMAE, 3025, Telgraf, 28 Ağustos 1915; AMAE, 3025, 332, 31 Ağustos 1915). Diplomat Vera; aldığı talimat üzerine ertesi gün, İzmir İspanya Konsolosluğu'nu İzmir ABD Konsolosu'na devretmiştir (AMAE, 3025, 29, 1 Eylül 1915). Böylelikle İstanbul Temsilciliği; 1 Eylül 1915 tarihi itibarıyla Osmanlı Hükümeti'nin yeni bir berat düzenlemesiyle karşılaşılacak 'sorunu' geçici olarak bertaraf etmiştir.

Osmanlı Devleti'nin bu gelişmeyle ilgili tepkisine; Emniyet-i Umumiye Müdüriyeti'nin 5 Eylül 1915 tarihinde Aydın Vilayeti'ne gönderdiği cevabından ulaşılmaktadır. Buna göre “*Hariciye Nezareti olaya müdahale edeceği sırada, İspanya Konsolosu'nun görevinden azledildiği ve İspanya çıkarlarının Amerikan konsolosluğuna bırakıldığı, yazılı olarak Sadaret'e bildirilmiştir*”. Emniyet Müdürlüğü, Aydın Vilayeti'nden, “*bir sakıncası olmadıkça ABD Konsolosluğu'na verilen bu ek görevin tanınmamasını*” istemektedir (BOA. DH. ŞFR. 55. 56. H. 24.10. 1333). Bu bilgi; İzmir Valiliği'nin Konsolos Vera'nın beratının bulunmamasıyla ilgili Hariciye Nezareti'ne şikâyetinde bulunduğunu ya da diplomatın beratını talep ettiğini göstermektedir. Bununla birlikte Hariciye Nezareti'nin herhangi bir adım atmasına fırsat kalmadan, Konsolos Vera'nın, görevden alındığı anlaşılmaktadır. Şu halde İstanbul Temsilcisi Arroyo'nun öngörüsünde haklı çıktığı; Vera'nın azli ve konsolosluğun devriyle, duruma tam zamanında müdahale ettiği söylenebilir. Bununla birlikte Emniyet Müdürlüğü'nün, İspanya Konsolosluğu'nun devir işlemini kabul etmekten yana olmaması; Osmanlı yetkililerinin, bu müdahalenin ve altında yatan gayenin bilincinde olduklarını da göstermektedir. Osmanlı yetkililerinin, İstanbul Temsilciliği'nin bu

hamlesini boşa çıkarmayı ve böylelikle İspanya'yı yeni bir berat alımı için zorlamayı amaçladığı söylenebilir. Zira bu durumda İspanya'nın; kendi tebaasının yoğun olarak yaşadığı kozmopolit liman şehri İzmir'deki konsolosluğunu kapatmak ya da buraya atayacağı yeni konsolos için yetki belgesine başvurmak arasında seçim yapmak zorunda kalacağı açıktır. İkinci yolun tercih edilmesi ise; Osmanlı Devleti'nin kapitülasyonları ilga kararını tanımak anlamına gelecektir. Fakat en nihayetinde Osmanlı yetkililerince Ekim ayıyla birlikte bu devrin kabul edildiği^{xvii} ve ABD'nin, I. Dünya Savaşı'na katıldığı 1917 yılına kadar İzmir'deki İspanyol hak ve çıkarlarının temsili görevini ABD Konsolosu'nun sürdürdüğü görülmektedir (BOA, DH. EUM. 5 Şb. 38.42 H. 28.08.1335).

İspanya Dışişleri Bakanlığı'nın yaşanan kriz ve alınan tedbirlerin ayrıntılarını; ilgili rapor ve belgelerin geç ulaşması nedeniyle ancak 1915 yılı Eylül ayının sonunda edildiği görülmektedir. Bu süre zarfında Konsolos Vera'nın yurda dönüşü için izin vermesinin dışında, İstanbul Temsilciliği'ne yalnızca “*İspanyol prestijinin ve Türk yetkililerle iyi ilişkilerin devam ettirilmesi*” yönünde oldukça geniş kapsamlı bir talimat göndermiştir (AMAE, 3025, Telgraf, 2 Eylül 1915).

İspanya Dışişleri Bakanlığı Müsteşarı ile Siyaset Departmanı Şefi'nin^{xviii} konuyla ilgili değerlendirmelerinin ortak noktası; raporlarda yer alan bilgilere göre, Diplomat Vera'nın “*gönderdiği notalarda argümanlarını garip teoriler ve diktatörce prosedürlerle desteklediği ve böylelikle Türk yetkililerle ilişkilerinde inceliksiz bir tavır takındığı*”dır. Bakanlık, değerlendirmeler sonunda, Diplomat Vera'ya derhal İzmir'den ayrılması; İstanbul Temsilcisi'ne ise “*İzmir'deki İspanyol vatandaşların korunmasına halel getirmeden, korkulan beratın verilmesini önleyecek şekilde hareket etmesi*” için emir verilmesine ve ayrıca İzmir'e yeni bir konsolos atamasının gerekip gerekmediğinin görüşülmesine karar vermiştir. Bununla birlikte, Personel Şefliği tarafından Diplomat Vera hakkında 29 Eylül 1915 tarihinden itibaren soruşturma dosyası açılmıştır. (AMAE, 3025, Özel Yazışma, 21 Eylül 1915;

AMAE, 3025, Özel Yazışma, 28 Eylül 1915; AMAE, 3025, Özel Yazışma, 29 Eylül 1915). Yine aynı gün İspanya Dışişleri Bakanı'nın imzasıyla İstanbul Temsilciliği'ne gönderilen talimatla; Elçi Arroyo'nun “*İzmir Konsolosu Sánchez Vera'nın sebep olduğu olayla ilgili olarak aldığı önlemler onaylanmış*” ve Vera'nın, açılan soruşturma dosyasında kendisine yöneltilen suçlamaları yanıtlamak üzere derhal Madrid'e yola çıkması emredilmiştir (AMAE, 3025, Real Orden, 29 Eylül 1915).

Söz konusu belgeler; Dışişleri Bakanlığı'nın da, yaşanan krizde doğrudan doğruya Konsolos Vera'yı sorumlu bulduğunu ortaya koymaktadır. Bununla birlikte Bakanlık, -Elçi Arroyo'ya benzer bir şekilde- krizi; İzmir Konsolosluğu'nun kapatılması ya da Osmanlı-İspanyol diplomatik ilişkilerin kesilmesi gibi muhtemel sonuçlar üzerinden değil; fakat doğrudan kapitülasyon rejimiyle bağlantılı olarak değerlendirmiştir. Bu sebeple İzmir'e yeni bir konsolos ataması halinde, “*korkulan beratın verilmesi*” tehlikesini göz önünde bulundurmaktadır. Bu haliyle İspanyol yetkilileri, kapitülasyonların ilgasını yetki belgesi üzerinden dolaylı olarak tanımak anlamına gelebilecek bir adım atmak yerine; konsolosun geri çekilmesini ve İspanyol hak ve çıkarlarının bir başka devlet tarafından temsilini tercih etmektedir. Bu nokta, İspanya Hükümeti'nin Eylül 1914'ten bu yana özellikle adli ve konsolosluk kapitülasyonlarının korunmasına ve ilga kararının tanınmamasına yönelik politikasını sürdürdüğü göstermektedir.

İspanya Dışişleri Bakanlığı Arşivi'nden edinilen belgeler, ulaşım yollarının kısıtlı olması sebebiyle Ekim ayında halen İzmir'de bulunan Diplomat Vera'nın (AMAE, 3025, 383, 6 Ekim 1915), Madrid'e nasıl ve ne zaman döndüğü ile ilgili bilgi vermemektedir. Aynı şekilde, soruşturma süreci ve sonucu hakkında da verilere ulaşılamamıştır. Bununla birlikte İspanya Resmi Gazetesi'nin 15 Ocak 1916 nüshası, Santo Domingo'da (Dominik Cumhuriyeti), 2. sınıf konsolos olarak görev yapan Ángel Sánchez Vera'nın, fiili hizmet süresi nedeniyle 1. sınıf konsolosluğa terfi ettirilerek, Ecuador Quito (Ekvator) Başkonsolosluğu'na atandığını ilan etmektedir (*Gaceta de Madrid*,

núm. 15, 15.01.1916, s. 98). Bu durumda, Diplomat Vera'nın soruşturma sonucunda merkeze çekilmediği ve kısa bir süre içinde Santo Domingo'da atanarak, 1915 yılının son aylarında burada görev yaptığı söylenebilir. Bununla birlikte Quito'daki görevi sırasında istifa etmesi üzerine, 1921 yılında Dışişleri Bakanlığı ile ilişkisinin kesildiği anlaşılmaktadır (*Gaceta de Madrid*, núm. 146, 26.06.1921, s. 810).

Sonuç

Osmanlı Devleti'nin 1 Ekim 1914'ten itibaren kapitülasyonları ilga ettiğini duyurması, bu imtiyazlardan yararlanan devletlerin itirazlarıyla karşılaşmıştır. Bu devletlerden İspanya Kraliyeti, tek taraflı olarak alınan bu kararı tanımamış, özellikle 1782 *Bariş, Dostluk ve Ticaret Antlaşması* ile edindiği adlî ve konsolosluk kapitülasyon haklarını saklı tuttuğunu duyurmuştur. Osmanlı Hükümeti ise çıkardığı kanun ve talimatnamelerle, imtiyazların yer almadığı bir adlî, ticari ve malî düzeni sağlamıştır. Yabancı temsilciliklerin konsolosluk ve adlî ayrıcalıklarını tümünden ortadan kaldıran bu kanunlar; Osmanlı mülki amirliklerine, dokunulmazlığı bulunmayan konsolosluk çalışanları üzerinde yetkiler tanımıştır. Hatta bir bakıma devletler hukuku içinde var olan bu yetkileri, Osmanlı Hükümeti kendi yerel idarecilerine iade edilmiştir. Böylelikle Osmanlı Devleti'nin yabancı devletlerle ikili ilişkileri; merkezden ve yerel idarî birimlere kadar devletler hukukunun prensiplerine uygun hale gelmiştir.

İzmir Valisi Rahmi Bey'in henüz Mayıs 1914'te göreve başlayan Konsolos Ángel Sánchez Vera'dan talep ettiği yetki belgesi, kapitülasyon rejiminin ilgasıyla birlikte daha da önem arz etmiştir. Vali Rahmi Bey'in, İzmir Konsolosu'nu beratını almadan ziyaretine kabul etmeme tavrı; bu gelişme sonrasında, onun konsolosluk yetkisini tanımama şeklinde yön değiştirmiştir. İspanya İstanbul Temsilciliği bu durumun; adlî ve konsolosluk imtiyazlarının yer almadığı yeni bir berat alımına götüreceğini; böylelikle İspanya'nın kapitülasyonların ilgasını kabul etmesi gibi bir sonuç doğuracağını öngörmüştür. Temsilcilik, 1

Ekim 1914'ten bu yana benimsediği politikaya tutunarak, kapitülasyon rejiminden ödün vermek yerine, konsolosunu geri çekme ve İzmir Konsolosluğu'nu başka bir devlete devretme yolunu tercih etmiştir. Bu şekilde İspanya hem yetki belgesi sorunu aşmış hem de İzmir'deki İspanyol hak ve çıkarlarının temsili devamını sağlamıştır. Bununla birlikte Emniyet Müdürlüğü'nün, İzmir Konsolosluğu'nun ABD himayesine verilisinin kabul edilmemesi yönünde görüş belirtmesi; Osmanlı yetkililerinin gerek İzmir Konsolosluğu çalışanlarına, gerekse İzmir Konsolosu'na yönelik baskılarının bilinçli olduğunu göstermektedir. Osmanlı Hükümeti bu şekilde, I. Dünya Savaşı'nın koşullarından faydalanarak kapitülasyonları kaldırdığı gibi; yine mülki amirlerin konsolosluk çalışanları üzerindeki yeni idarî yetkilerini kullanarak, kapitülasyonların ilga kararını tanıtmayı hedeflemiştir. Konsolosun geri çekilmesi ve konsolosluğun devri kararı; Osmanlı topraklarındaki İspanyol diplomatik teşkilatı içinde karşılıklı suçlamalara sebep olmuşsa da, bu karar sayesinde İspanya; hak iddia ettiği imtiyazlardan faydalanamamakla birlikte, kapitülasyonlarla ilgili olarak belirlediği politikasını sürdürebilmeyi, yani; I. Dünya Savaşı'nın sonuna kadar Osmanlı Devleti'nin kapitülasyonları kaldırmasını resmen kabul etmekten kaçınmayı başarabilmiştir.

Kaynakça

- AMAE (Archivo de Ministerio de Asuntos Exteriores), Correspondencia, Legajo: 3025, No: 89, 30 Temmuz 1915.
- AMAE, Correspondencia, Legajo: 3025, No: 90, 4 Ağustos 1915.
- AMAE, Correspondencia, Legajo: 3025, No: 91, 6 Ağustos 1915.
- AMAE, Correspondencia, Legajo: 3025, No: 92, 7 Ağustos 1915.
- AMAE, Correspondencia, Legajo: 3025, No: 23, 11 Ağustos 1915.
- AMAE, Correspondencia, Legajo: 3025, No: 16, 16 Ağustos 1915.
- AMAE, Correspondencia, Legajo: 3025, No: 299, 16 Ağustos 1915.
- AMAE, Correspondencia, Legajo: 3025, No: 26, 19 Ağustos 1915.

AMAE, Correspondencia, Legajo: 3025, No: 34, 19 Ağustos 1915.

AMAE, Correspondencia, Legajo: 3025, Telgraf, 20 Ağustos 1915.

AMAE, Correspondencia, Legajo: 3025, No: 317, 23 Ağustos 1915.

AMAE, Correspondencia, Legajo: 3025, No: 28, 23 Ağustos 1915.

AMAE, Correspondencia, Legajo: 3025, No: 22, 26 Ağustos 1915.

AMAE, Correspondencia, Legajo: 3025, No: 23, 26 Ağustos 1915.

AMAE, Correspondencia, Legajo: 3025, Telgraf, 28 Ağustos 1915.

AMAE, Correspondencia, Legajo: 3025, No: 327, 30 Ağustos 1915

AMAE, Correspondencia, Legajo: 3025, No: 332, 31 Ağustos 1915.

AMAE, Correspondencia, Legajo: 3025, No: 29, 31 Ağustos 1915.

AMAE, Correspondencia, Legajo: 3025, No: 29, 1 Eylül 1915.

AMAE, Correspondencia, Legajo: 3025, Emilio de Palacios y Fau'dan Eugenio Ferraz y Alcalá Galiano'ya Özel Yazışma, 21 Eylül 1915.

AMAE, Correspondencia, Legajo: 3025, Eugenio Ferraz y Alcalá Galiano'dan Emilio de Palacios y Fau'ya Özel Yazışma, 28 Eylül 1915.

AMAE, Correspondencia, Legajo: 3025, Emilio de Palacios y Fau'dan Eugenio Ferraz y Alcalá Galiano'ya Özel Yazışma, 29 Eylül 1915.

AMAE, Correspondencia, Legajo: 3025, Real Orden, 29 Eylül 1915.

AMAE, Correspondencia, Legajo: 3025, No: 383, 6 Ekim 1915.

AMAE, Correspondencia, Legajo: 3025, Telgraf, 20 Ekim 1915.

Arslan, O. (2008). I. Dünya Savaşı Başında Kapitülasyonların İttihad ve Terakki Yönetimi Tarafından Kaldırılması ve Bu Gelişme Karşısında Büyük Güçlerin Tepkileri. *Sakarya üniversitesi fen-edebiyat fakültesi dergisi*, 10(1), 261-278.

BOA (Başbakanlık Osmanlı Arşivi) HR. (Hariciye) TO. (Tercüme Odası) 546. 1, tarih yok.

BOA. BEO. (Babı-ali Evrak Odası) 4300. 322487, Miladi 16.07.1914.

BOA. DH. (Dâhiliye) ŞFR. (Şifre Kalemi) 55. 56, Hicri 24.10. 1333.

BOA, DH. (Dâhiliye) EUM. 5 Şb. (Emniyet Umumiye Müdürlüğü 5. Şube) 38.42, Hicri 28.08.1335.

Cantillo, A. (Ed.). (1843). *Tratados, convenios y declaraciones de paz y de comercio*. Madrid: Imprenta de Alegría y Charlain.

Elmacı, M.E. (2001). *II. meşrutiyet'ten lozan'a kapitülasyonlar*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Dokuz Eylül Üniversitesi, Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsü, İzmir.

Ertan, T.F. (2015). Milli Mücadele'de İzmir (Aydın) Valisi Rahmi Bey. M.A. Parlak (Ed.) *Kurtuluş ve kuruluşun sembol kenti izmir* (ss. 519-527). Ankara: Atatürk Araştırma Merkezi.

Gaceta de Madrid, núm. 15, 15.01.1916, s. 98.

Gaceta de Madrid, núm. 146, 26.06.1921, s. 810.

Guía Oficial de España 1915. (1915). Madrid: Sucesores de Rivadeneyra.

Konan, B. (2009). Osmanlı Devletinde Protégé (Koruma) Sistemi. *Ankara üniversitesi hukuk fakültesi dergisi*, 58(1), 169-188.

Marqués de Olivart, R. M. D. (Ed.). (1894). *Colección de los tratados, convenios y documentos internacionales (1859-1862)*. (V. 4), Madrid.

Mehmetefendioğlu, A. (1993). Rahmi Bey'in İzmir Valiliği. *Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları Dergisi*, 1(3), 347-370.

Sönmezoğlu, F. (2000). *Ultimatom. Uluslararası İlişkiler Sözlüğü*. (s. 696). İstanbul: DER Yayınları.

Tabak, S. (1997). *İzmir şehri'nde mülki idare ve idareciler (1867-1950)*. Yayınlanmamış Doktora Tezi. Ege Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İzmir.

Toprak, Z. (2012). *Türkiye'de milli iktisat 1908-1918*. İstanbul: Doğan Kitap.

Türkkan Tunalı, Y. (2016). *İspanyol diplomatik kaynaklarına göre I. dünya savaşı ve milli mücadele'de türkiye*. Yayınlanmamış Doktora Tezi. Hacettepe Üniversitesi, Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsü, Ankara.

Yerlikaya, A. (2011). *Osmanlı devleti ve kapitülasyonlar*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Süleyman Demirel Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Isparta.

Notlar

ⁱ Protégé, yani koruma sistemi; temelinde Osmanlı toprakları üzerinde görev yapan yabancı temsilcilerin, temsil ettikleri devlete verilen imtiyazlardan yararlanmasını öngörmektedir. Oysa zaman içinde konsolosluklar; ekonomik ve siyasi nedenlerle, diğer devlet vatandaşlarına ve hatta Osmanlı tebaasından kişilere de bu korumayı sağlamıştır. Bu nedenle, imtiyazlardan faydalanan kişilerin sayısı, Osmanlı topraklarında bulunan yabancı devlet vatandaşlarının

sayısından da fazla hale gelmiştir (Konan, 2009, ss. 170-171).

ii Osmanlı Devleti'nin kapitülasyon rejimine karşı ilk girişimleri Tanzimat Dönemi'nde gerçekleşmiştir. Daha çok imtiyazların suiistimalini önlemeye yönelik olan bu girişimler, rejimden faydalanan devletlerin itirazları nedeniyle başarılı olamamıştır. Osmanlı Devleti'nde kapitülasyonların tarihçesi ve kaldırma girişimleri için bk. (Yerlikaya, 2011; Elmacı, 2001, ss. 16-48). II. Meşrutiyet Dönemi'nde İttihat ve Terakki Hükümetleri bu konuda daha ısrarcı tavır almış; diğer devletlerle imzaladığı yeni anlaşmalarda kapitülasyonlara yer vermemiştir. Mevcut kapitülasyonların kaldırılması çalışmalarında da İttihat ve Terakki Hükümetlerinin Milli İktisat ve Milli Sermaye politikaları önemli bir rol oynamıştır. Konu hakkında geniş bilgi için bk. (Toprak, 2012, ss.185-218).

iii Talimatta vurgulanan 5. maddede, İspanyol vatandaşlarının Osmanlı topraklarında yararlanacağı diğer adli kapitülasyonlar yer almaktadır. Buna göre, konsolos ve tercümanlara yönelik 4000 akçeyi aşan davaları hiçbir Osmanlı mahkemesi göremeyecek, bu tür davalar Babiâli'ye sevk edilecektir. Osmanlı ve İspanyol vatandaşları arasında doğacak ticari ya da cezai herhangi bir dava için, İspanyol vatandaşlarına, yanında tercümanı bulunmadan tebligat yapılamayacak; dava görülemeyecek ve ceza verilemeyecektir. Davacı tarafların ikisinin de İspanyol olması halinde, kendi anayasa ve kanunları uyarınca işlem yapmakta tek yetkili, İspanyol konsolosluk mahkemeleridir (Cantillo (Ed.), 1843, ss.568-569; Türkkan Tunalı, 2016, s.124).

iv İspanya Dışişleri Bakanlığı'na Paris (Bordeaux), Londra, Petersburg, Roma (Quirinal), Berlin ve Washington'daki temsilciliklerinden gelen raporlar ışığında; benzer bir tavrın diğer devletler tarafından da benimsendiği görülmektedir. Özellikle Rusya, İngiltere ve İtalya hükümetleri malî ve ekonomik imtiyazlar konusunda daha esnek davranırken; adli ve konsolosluk kapitülasyonlarının kaldırılmasına kesin olarak karşı çıkmaktadırlar. (Türkkan Tunalı, 2016, ss. 118-121). Ozan Arslan (2008) ABD Hükümeti'nin kapitülasyonların ilgası karşısında tepkisinin çok sert olduğunu savunmaktadır (s. 272). Elmacı'nın 2001 yılında yaptığı tez çalışması ise, ABD Hükümeti'nin tepkisinin Osmanlı Büyükelçisine yönelik olduğunu göstermektedir (ss. 97-99). Konu hakkında tartışma için ayrıca bk. (Türkkan Tunalı, 2016, s. 122, dipnot 315).

v 15 Ekim 1914 tarihli kanun, *Kavanin-i Mevcudede Uhud-u Atıkaya Müstenid Ahkâmın Lağvı Hakkında Kanun-u Muvakkat* iken; 17 Ekim 1914 tarihinde çıkartılan kanun, *Tebayı Osmaniye ile Tebayı Ecnebiye Arasında Mütevekkil Olup 18 Eylül 1330 Tarihinde Derdest-i Rüyet olan Deavinin Fasl-ı Hasnında Takip Edilecek Usul-ü Muhakemeye Dair Kanun-u Muvakkat*'dır.

vi Elmacı (2001) talimatların uygulanmaya başlamasıyla, özellikle İzmir'deki konsolosluklardan yapılan şikâyetlere örnekler sunmaktadır (ss.112-113).

vii 1913-1918 yılları arasında İzmir (Aydın) Valiliği görevinde bulunan Rahmi Bey hakkında geniş bilgi için bk. (Ertan, 2015, s. 519-527; Mehmetefendioğlu, 1993, s. 347-370.) Saruhan, Denizli, Sığla, Aydın ve Menteşe sancaklarından oluşan Aydın Vilayeti'nin merkezi, 1841 yılında Aydın-Güzelhisar'dan İzmir'e taşınmıştır (Tabak, 1997, s. 9). Bu tarihten itibaren Aydın Vilayeti, İzmir Vilayeti olarak da anılmış; aynı şekilde, 'Aydın Valisi' ve 'İzmir Valisi' ifadeleri birbiri yerine kullanılmıştır.

viii İspanyol diplomatik raporlarında "*Vilayet Umumi İdaresi Siyasi İşler Müdürü*" olarak geçen ve adı verilmeyen bu kişinin Charles (Şarl) Karabiber Bey olduğu anlaşılmaktadır.

ix Konsolos Vera, yazılı başvuru için gerekçesini "*ne dendiğine dikkat edilerek, anlamı netleşene kadar tekrar okunabilmesi ve uzlaşmaya varmak için kolaylık sağlaması adına*" şeklinde açıklamaktadır (AMAE, 3025, 91, 6 Ağustos 1915). Konsolosun bu açıklaması, 4 Ağustos 1915 tarihli notasında yer verdiği "*umur-ı hukukiye müdürünün sözlü notayı ya düzgün okumadığı ya da okuduğunu anlamadığı*" yönündeki eleştirisine bir atıf şeklinde yorumlanabilir (AMAE, 3025, 90, 4 Ağustos 1915).

x İspanyol diplomatik raporlarında 'berat', 'sadrazamlık mektubu', 'exequatur' ifadeleri; 'yetki belgesi' anlamıyla birbiri yerine kullanılmıştır. Çalışmada bütünlük sağlama açısından 'berat' kullanımı tercih edilmiştir.

xi Söz konusu telgrafın çeviri şu şekildedir: "*İzmir Konsolosu'nun incelik eksikliği nedeniyle, Vali ilişkileri ve iletişimi kesti. Kendisini İspanya'ya göndermek için yetki talep ediyorum*" (AMAE, 3025, Telgraf, 20 Ağustos 1915).

xii Konsolos Vera, Dr. Elliadi'nin geçici olarak İzmir Konsolos Yardımcısı olarak atanması teklifini, aynı tarihli bir başka raporunda da yinelemektedir (AMAE, 3025, 34, 19 Ağustos 1915).

xiii Sözü geçen raporda, Dr. Elliadi'nin İzmir doğumlu ve aslen Avusturya vatandaşı olduğunun belirtilmesi, aslında; Osmanlı Devleti'nde yabancı temsilciliklerin teşkilat yapısının oldukça karmaşık olduğunu göstermektedir. İspanya Konsolosluğu'nun misyon şefi konsolos, İspanyol vatandaşı iken, konsolos yardımcısı İngiliz; danışman avukatı Avusturya; tercümanı Rum ve kavas Arap asıllı Osmanlı vatandaşlarıdır. Bu haliyle kapitülasyon rejiminin geçerli olduğu dönemde, bu kişilerin her biri hem vatandaşı olduğu devletlere, hem de İspanya'ya tanınan kişisel ve adli imtiyazlardan faydalanabildikleri gibi; konsolosluk çalışanları olarak konsolosluk adli imtiyazlarından da yararlanabilmektelerdir. Kapitülasyonların ilgası sonrası ise bu imtiyazlardan faydalanamadıkları gibi,

Osmanlı idaresi nezdindeki konumları, I. Dünya Savaşı içinde vatandaşı oldukları devletin, Osmanlı Devleti'yle müttefiklik-hasımlık ilişkisine göre de önem arz etmeye başlamıştır. Gerçekten de Osmanlı Devleti bu dönemde, konsolosluk çalışanlarının tabiiyeti ve muhtemel ajanlık faaliyetlerine karşı daha dikkatli davranmaktadır.

^{xiv} Vera, İstanbul Temsilciliği'ne gönderdiği 23 Ağustos ve 4 Eylül 1915 tarihli yazışmalarını iki kopya olarak hazırlamış, Elçi Arroyo'dan birer kopyasının Dışişleri Bakanlığı'na da iletmesini istemiştir (AMAE, 3025, 28, 23 Ağustos 1915; AMAE, 3025, 30, 4 Eylül 1915). Bu nokta; görevden alınışının kesinleşmesinin ardından, diplomatın savunusu ve suçlamalar içeren bu yazışmalarının doğrudan Bakanlığa hitap ettiğini göstermekle birlikte, Bakanlık'ta yaşayacağı herhangi bir soruna karşı aldığı tedbir olarak algılanabilir.

^{xv} Konsolos Vera, Elçi Arroyo'nun 'konsolos olarak tanınmasının Vali'nin lütfuna bağlı olacağına' yönelik sözlerine oldukça içerlediği; yazışmasında bu noktaya defalarca itiraz ettiği görülmektedir. Bununla ilgili en

çarpıcı sözleri ise şöyledir; "*Bütün bunlar karşısında sokakta Vali'nin ayağına mı kapanacaktım, lütfkârlığına mazhar olmak için merhamet mi dylenecektim? (...) Burada başka türlü bir (yasayla gelmiş) konsolos olduğumu düşünüyordum: bana böyle davranan bir valinin lütfkârlığına, başka bir makamı ya da hiçbir makamımın olmamasını yeğlerim.*" (AMAE, 3025, 28, 23 Ağustos 1915).

^{xvi} Vera bu yazışmasında Konsolosluğun antetli kâğıdını kullanmakla birlikte, İzmir Konsolosu ünvanını kullanmadan, yalnızca ad ve soyasıyla imzalamıştır (AMAE, 3025, 30, 4 Eylül 1915).

^{xvii} Devrin, Ekim ayında Osmanlı yetkililerce kabul edilmiş olduğu; İspanya Dışişleri Bakanlığı'nın İzmir ABD Konsolosluğu'na temsil görevini üstlendiği için teşekkür telgrafını bu ay göndermesinden anlaşılmaktadır (AMAE, 3025, Telgraf, 20 Ekim 1915).

^{xviii} Dönemin İspanya Dışişleri Bakanlığı Müsteşarı Eugenio Ferraz y Alcalá Galiano; Siyaset Departmanı Şefi ise Emilio de Palacios y Fau'dur (*Guía Oficial de España 1915*, s.122).